

УДК 347.94

Доказове значення пояснень учасників справи за новим Цивільним процесуальним кодексом України

С. О. Короєд,
доктор юридичних наук, доцент

Розкривається процесуальна природа пояснень учасників справи як засобу доказування та їх доказове значення в цивільному судочинстві. Наводиться аналіз положень Цивільного процесуального кодексу України в редакціях 1963, 2004, 2017 років та визначається місце усних і письмових пояснень учасників справи серед засобів доказування. Доводиться, що пояснення учасників справи (як усні, так й в письмових заявах по суті справи) мають доказове значення нарівні з іншими доказами, які суд має дослідити в сукупності.

Ключові слова: цивільне судочинство, докази, доказування, доказове значення, засоби доказування, пояснення учасників справи, усність.

Koroied Serhii. Evidentiary value of the explanations of the participants in the case under the new Civil Procedural Code of Ukraine

It is revealed the procedural nature of the explanations of the participants in the case as a means of evidence and their evidentiary value in civil proceedings. The analysis of the provisions of the Civil Procedural Code of Ukraine in the editions of 1963, 2004, 2017 is given and the place of oral and written explanations of the participants in the case among the means of evidence is determined. It is proved that the explanations of the participants in the case (both oral and in written statements on the matters of case) have evidentiary value on a par with other evidences that the court must examine in entirety.

Key words: civil proceedings, evidence, proving, evidentiary value, means of evidence, explanations of the participants in the case, oralsness.

© Короєд Сергій Олександрович – доктор юридичних наук, доцент

Цивільне судочинство є найпоширенішою і пріоритетною формою судового захисту порушених прав, адже саме в системі загальних судів у порядку цивільного судочинства розглядаються і вирішуються справи за участю громадян, які є безпосередніми учасниками цивільних, сімейних, трудових, земельних та інших правовідносин, а відтак лише їм добре відомі обставини існування підстав виникнення, зміни та припинення таких правовідносин, а також причини спорів, які при цьому виникають у зв'язку із діями самих сторін. Як слушно зауважив М. К. Треушніков, сторони можуть помилятися, давати фактам свою інтерпретацію, по-своєму пояснювати факти. Але за будь-яких умов сторони є носіями певної доказової інформації про факти, а їх пояснення є доказами¹. Пояснення сторін можуть дати суду важливий матеріал для визначення предмета доказування, кола доказових фактів тощо². Це забезпечується завдяки усності цивільного судочинства, адже цивільні справи розглядаються в судах зазвичай усно.

Характеризуючи усність як принцип цивільного процесу, ще дореволюційний процесуаліст Є. В. Васьковський виділяв такі її переваги: усне провадження дозволяє особисте спілкування суду зі сторонами, що є так само важливим для з'ясування дійсних обставин справи, як й особистий допит свідків судом; при усному провадженні суд може сприйняти весь фактичний матеріал процесу повно і одразу; усна форма провадження більш зручна для сторін, адже більшість людей краще висловлює свої думки усно; усність провадження надає процесу рухомість, тобто можливе формальне керівництво процесом з боку суду; усна форма провадження необхідна для приведення в дію принципу публічності (відкритості слухання). При цьому Є. В. Васьковський визнавав доцільною процесуальну систему за Статутом цивільного судочинства 1864 р., яка надавала однакове значення як усній, так і письмовій формі змагання сторін (статті 324, 339, 456 Статуту цивільного судочинства 1864 р.)³.

ЦПК України 1963 року теж виділяв таку процесуальну форму доказів (процесуальну форму одержання фактичних даних), як пояснення сторін і третіх осіб, їх представників (ст. 27 ЦПК 1963 р.), що було логічним з огляду на особистий характер таких пояснень і неможливість їх заміни іншими (письмовими) доказами, зважаючи на відсутність письмового оформлення багатьох цивільних правовідносин (як договірних, так й позадоговірних). І навіть якщо договірні відносини сторін в силу закону

¹ Треушников М. К. Судебные доказательства. Москва: ОАО «Издательский дом «Городец», 2004. С. 157.

² Гражданский процесс: учебник / под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чечиной, Д. М. Чечота. Москва: «Проспект», 1997. С. 207.

³ Васьковский Е. В. Учебник гражданского процесса / под ред. и с предисл. В. А. Томсинова. Москва: Издательство «Зерцало», 2003. С. 117-122.

повинні мати письмову форму (що виключає можливість доказування на підставі показань свідків згідно зі ст. 218 ЦК України), то так чи інакше особисті пояснення учасників справи як безпосередніх учасників таких цивільних правовідносин будуть першоджерелом відомостей про взаємовідносини сторін. А в сімейних правовідносинах, коли, наприклад, предметом спору є розірвання шлюбу чи участь у вихованні дитини, показання подружжя (батьків дитини) є чи не єдиним першоджерелом доказової інформації.

Коментуючи положення ЦПК 1963 року, М. Й. Штефан зазначав, що пояснення сторін і показання свідків – це особисті докази. В особистих доказах носієм інформації про факти завжди виступає людина, яка мусить правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, зберегти їх у пам'яті й відтворити. Особисті докази мають суб'єктивний характер – тут необхідно враховувати наявність матеріально-правової заінтересованості особи у справі та особистих стосунків з сторонами⁴.

Водночас ЦПК України 2004 року позбавив пояснення сторін і третіх осіб статусу самостійного засобу доказування. Пояснення сторін, третіх осіб, їхніх представників стали визнаватися засобом доказування лише у випадку, якщо вони були допитані як свідки (ст. 57 ЦПК 2004 р.). Водночас було регламентовано порядок надання пояснень особами, які беруть участь у справі (тобто не в статусі свідка) під час розгляду справи по суті (ст. 176 ЦПК 2004 р.). З цього приводу зазначимо думку С. Я. Фурси, яка слушно вважає таку логіку законодавця неоднозначною щодо оцінки правового статусу пояснень сторін, третіх осіб, їхніх представників, і слушно задає питання: а якщо сторони, як це передбачено ст. 184 ЦПК (2004 р.), не будуть допитані як свідки, то їхні пояснення, подані ними у порядку ст. 176 ЦПК (2004 р.), не матимуть жодного доказового значення та не вважатимуться засобом доказування?⁵

Водночас заслуховування пояснень осіб, які беруть участь у справі, за ст. 176 ЦПК 2004 року не було пов'язано з необхідністю їх юридичної оцінки судом чи перевірки наявними в справі доказами. Так само не було встановлено співвідношення доказової сили усних пояснень осіб, наданих у судовому засіданні (чи наявних у справі письмових пояснень сторін), із викладеними в позовній заяві та письмових запереченнях проти позову доводами сторін. Хоча за результатами судового розгляду суд під час ухвалення рішення має встановити, чи мали місце обставини (факти), на які сторони посилались як на підставу своїх вимог і заперечень, та якими доказами вони підтверджуються.

⁴ Штефан М. Й. Цивільний процес: підручник для студ. юрид. спеціальностей вищих закладів освіти. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. С. 267.

⁵ Цивільний процес України: академічний курс: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. С. Я. Фурси. Київ: Видавець Фурса С. Я.; КНТ, 2009. С. 339.

Відповіді осіб, які беруть участь у справі, на питання, які їм були задані іншими учасниками справи (право задавати запитання передбачено ст. 27 ЦПК 2004 р.), прямо відносились до пояснень осіб, які беруть участь у справі (ч. 5 ст. 176 ЦПК 2004 р.). А відтак доказової сили юридично теж не мали, за винятком випадків, коли сторону було допитано як свідка.

Новий ЦПК України 2017 року (чинна на сьогодні редакція) взагалі не згадує в переліку засобів доказування такої процесуальної форми доказів, як пояснення учасників справи, допитаних в якості свідків (ст. 76 ЦПК 2017 р.). Хоча в іншій статті передбачає можливість допиту сторін, третіх осіб і їх представників як свідків (ст. 92, 234 ЦПК 2017 р.), що надаватиме таким поясненням доказової сили як показання свідків, які є засобом доказування.

Водночас пояснення осіб, які беруть участь у справі, по суті спору (ст. 176 ЦПК 2004 р.) було замінено вступним словом учасників справи (ст. 227 ЦПК 2017 р.) та запроваджено письмові заяви по суті справи, виключно в яких учасники справи викладають свої вимоги, заперечення, аргументи, пояснення та міркування щодо предмета спору. А такими заявами по суті спору є: позовна заява; відзив на позовну заяву (який, по суті, замінив письмові заперечення відповідача проти позову, які були передбачені ст. 128 ЦПК 2004 р.); відповідь на відзив; заперечення; пояснення третьої особи щодо позову або відзиву. Суд при цьому може дозволити учаснику справи подати додаткові пояснення щодо окремого питання, яке виникло при розгляді справи, якщо визнає це за необхідне (ст. 174 ЦПК 2017 р.).

Що стосується пояснень (аргументів, міркувань) щодо процесуальних питань, то такі пояснення викладаються у заявах та клопотаннях, а також запереченнях проти заяв і клопотань, які подаються в письмовій або усній формі (ч. 1, 2 ст. 182 ЦПК 2017 р.).

Отже, за загальним правилом, всі «пояснення» учасників справи мають викладатись у заявах по суті справи (які завжди є письмовими). І лише пояснення щодо процесуальних питань можуть викладатись не тільки в письмових, а й усних заявах та клопотаннях.

Проте в тексті ЦПК 2017 року неодноразово згадується про «пояснення учасників справи» в різних аспектах. Зокрема, передбачено, що: учасники судового процесу, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, мають право надавати *пояснення* рідною мовою або мовою, якою вони володіють... (ч. 4 ст. 9); учасники справи мають право надавати *пояснення* суду (п. 3 ч. 1 ст. 43); учасники справи зобов'язані надавати суду повні і достовірні *пояснення* з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні (п. 5 ч. 2 ст. 43); обставини, які визнаються учасниками справи, зазначаються в заявах по

суті справи, *поясненнях* учасників справи, їхніх представників (ч. 1 ст. 82); в судовій повістці зазначається, чи викликається особа в судове засідання чи у підготовче судове засідання, а у разі повторного виклику сторони у зв'язку з необхідністю надати особисті *пояснення* – про потребу надати особисті *пояснення* (п. 6 ч. 1 ст. 129); якщо учасник справи перебуває під вартою, повістка та інші судові документи вручаються йому під розписку адміністрацією місця утримання учасника справи, яка негайно надсилає розписку та письмові *пояснення* цього учасника справи до суду (ч. 7 ст. 130); суд може дозволити учаснику справи подати додаткові *пояснення* щодо окремого питання, яке виникло при розгляді справи, якщо визнає це за необхідне (ч. 5 ст. 174); учасники судового процесу... надають *пояснення* стоячи (ч. 1 ст. 216); у вступному слові учасники справи в усній формі стисло викладають зміст та підстави своїх вимог і заперечень щодо предмета позову, надають необхідні *пояснення* щодо них (ч. 2 ст. 227); якщо в справі заявлено кілька вимог, суд може зобов'язати сторони та інших учасників справи дати окремо *пояснення* щодо кожної з них (ч. 4 ст. 227); учасники справи можуть давати свої *пояснення* з приводу письмових, речових і електронних доказів або протоколів їх огляду, ставити питання експертам (ч. 5 ст. 229); учасники справи мають право висловити своє ставлення до цих показань і дати щодо них свої *пояснення* (ст. 233); після з'ясування всіх обставин справи та перевірки їх доказами головуючий надає сторонам та іншим учасникам справи можливість дати додаткові *пояснення*, які можуть доповнити матеріали справи (ч. 1 ст. 241); після доповіді судді-доповідача *пояснення* дає особа, яка подала апеляційну скаргу (ч. 5 ст. 368); сторони та інші учасники справи дають свої *пояснення*, першою дає *пояснення* сторона, яка подала касаційну скаргу (ч. 5 ст. 402); розглянувши подані документи та вислухавши *пояснення* сторін, суд постановляє ухвалу про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду або про відмову в задоволенні клопотання з цього питання (ч. 6 ст. 467).

З наведених положень випливає, що *пояснення* учасників справи не обов'язково повинні викладатись у письмових заявах по суті спору. Такі *пояснення* можуть бути також особистими – наданими особисто (усно) в судовому засіданні учасниками справи як за ініціативою суду, так і з власної ініціативи (зокрема, в процесі дослідження доказів чи після цього). Тим самим усні *пояснення* учасників справи доповнюють доказовий матеріал, а відтак займають своє самостійне місце в доказовій діяльності.

Доказову діяльність (судове доказування) науковці визначають як процесуальну діяльність сторін, інших учасників справи, що впливає із сутності принципу змагальності цивільного права, заснована на сукупності процесуальних прав і обов'язків та полягає у повідомленні суду про фактичні обставини справи, надання доказів, спростування доказів,

заявлення клопотань про витребування доказів, участь у дослідженні й оцінці доказів, а також діяльність суду, що полягає в оцінці доказів, їх витребуванні за клопотанням сторін, пропозиції сторонам усунути прогалини в доказовому матеріалі, яка спрямована на з'ясування фактичних обставин справи, прав і обов'язків сторін, та ухвалення законного та обґрунтованого рішення цивільній справі⁶.

Отже, навіть з цього теоретичного визначення вбачається, що повідомлення суду про фактичні обставини справи є доказовою діяльністю. А в таких повідомленнях може міститись інформація про визнання обставин справи, а це згідно з ч. 1 ст. 82 ЦПК якраз може зазначатись як у заявах по суті спору, так й усних поясненнях учасників справи та їхніх представників.

Цей висновок підтверджується й положеннями ч. 1 ст. 229 ЦПК, згідно з якими суд під час розгляду справи повинен безпосередньо дослідити докази у справі: ознайомитися з письмовими та електронними доказами, висновками експертів, поясненнями учасників справи, викладеними в заявах по суті справи, показаннями свідків, оглянути речові докази.

Тобто пояснення учасників справи, викладені в заявах по суті справи, прямо визнаються доказами, які суд повинен безпосередньо дослідити під час розгляду справи шляхом ознайомлення з ними. Вважаємо, що вказана норма так само стосується й особистих (усних) пояснень учасників справи, наданих у судовому засіданні.

Варто погодитися, що пояснення сторін мають для суду доказове значення, оскільки містять відомості про обставини і факти, що мають значення для справи. Саме ця частина пояснень дозволяє співставити відомості, отримані від сторін з відомостями, що отримані за допомогою інших засобів доказування⁷.

Не можна не згадати й позицію Європейського суду з прав людини, який «публічність» судового розгляду пов'язує якраз з його усністю принаймні на рівні першої інстанції, оскільки «публічність» втрачає будь-який сенс в умовах повністю письмового процесу, за якого сторони позбавлені можливості обмінюватися своїми усними судженнями, репліками, давати усні пояснення суду з приводу причин їх звернення за захистом своїх порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод чи інтересів⁸.

Усе викладене вище переконливо свідчить, що пояснення учасників справи (як усні, так і в письмових заявах по суті справи) мають доказове значення нарівні з іншими доказами, які суд має дослідити в сукупності.

⁶ Проблемы науки гражданского процессуального права / В. В. Комаров, В. А. Бигун, В. В. Баранкова / под ред. проф. В. В. Комарова. Харьков: Право, 2002. С. 171.

⁷ Гражданский процесс: учебник / под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чечиной, Д. М. Чечота. Москва: «Проспект», 1997. С. 206.

⁸ Курс гражданского процесса: учебник / В. В. Комаров, В. А. Бигун, В. В. Баранкова та ін.; за ред. В. В. Комарова. Харків: Право, 2014. С. 75.

Koroied Serhii. Evidentiary value of the explanations of the participants in the case under the new Civil Procedural Code of Ukraine

Civil proceedings is the most widespread and priority form of judicial protection of violated rights, because it is in the system of general courts in the civil proceedings it is reviewed and resolve cases involving citizens who are direct participants in civil, family, labor, land and other legal relationships; therefore only to participants it is well known circumstances of the existence of grounds for the emergence, change and termination of such legal relationships, as well as the causes of disputes that arise in connection with the actions of the participants themselves.

The parties are the holders of certain evidentiary information about the facts and their explanations are evidence. The participants' explanations may give the court important matters to determine the subject of the evidence, the circle of evidence, etc. This is ensured by the oral nature of civil proceedings, since civil cases are usually heard in the courts orally.

The CPC of Ukraine in 1963 also distinguished such procedural form of evidence (procedural form of obtaining factual data) as explanations of participants and third parties, their representatives, which was logical, given the personal nature of such explanations and the impossibility of replacing them with other (written) evidences due to the lack of written registration of many civil legal relations (both contractual and non-contractual).

At the same time, the CPC of Ukraine in 2004 deprived the explanations of participants and third parties of the status as independent means of evidence. The explanations of the participants, third parties, their representatives has been recognized as a means of evidence only if they were questioned as witnesses.

The new CPC of Ukraine in 2017 (current edition) does not at all mention in the list of means of evidence such a procedural form of evidence as explanation of the participants of the case questioned as witnesses. The new Code provides that, under a general rule, all «explanations» of the participants in a case must be set out in the statements on the merits of the case (which are always in written form). And only procedural issues on procedural merits can be stated not only in written but also in oral statements and motions.

An analysis of the content of the provisions of the new CPC shows that explanations of participants of case not necessarily must be stated in written statements on the merits of the dispute. Such explanations may also be personal – provided personally (orally) in court by the participants of the case, either on the initiative of the court or on their own initiative (in particular, in the process of examining evidence or thereafter). Thus, the oral explanations of participants of the case supplement the evidence, and therefore take their own place in the evidentiary activity.

The research we have conducted conclusively demonstrates that the explanations provided by the participants of the case (both oral and written statements on the merits of the case) have evidentiary meaning along with other evidences that the court must examine in its entirety.

Key words: civil proceedings, evidence, proving, evidentiary value, means of evidence, explanations of the participants in the case, oralness.